Pär Friberg

Livets stora gemenskap - och människans förödande självcentrering

Människans självcentrering har på många sätt varit förödande för hela skapelsen.Pär Friberg skriver här om behovet av en större öppenhet för skapelsen som helhet och att människans samhörighet med allt levande är en central och utmärkande del av en kristen människosyn. Det finns något mycket hoppfullt i skapelsens stora gemenskap som fördjupar vår relation med Gud och med livet självt.

Det finns en kritik mot den människocentreringen som oftast brukar benämnas som antroprocentrism. Denna kritik riktar in sig på människans förhävelse: att människan placerar sig själv utanför skapelsens väv, högst upp i en pyramid. Människans självglorifierade bild utgör basen i en ideologisk syn där djur och natur är till för människan att exploatera.

Petra Carlsson Redell, professor i systematisk teologi och präst i Svenska kyrkan, lyfter i sin bok *Gråstensteologi* upp vikten av att syna vår grundföreställning av tillvaron. Hur vi ser på människans plats i skapelsen formar vår föreställning om tillvaron, våra handlingar och samhälleliga strukturer.[1]

De mänskliga rättigheterna är universella och har över tid utvecklats och fått sin förankring i lagar, institutioner och internationella dokument. Men arbetet med djurens och naturens rättigheter är ännu outvecklat och djupt kontroversiellt. Jag ska återkomma till dessa frågor. Först vill jag reflektera kring några bibelsammanhang som ofta förekommer när det talas om synen på skapelsen och människans plats i helheten.

Överhöghet eller samhörighet?

När frågor kring kristen människosyn behandlas är det vanligt att referera till Psaltarpsalm 8:4–6 där människans gudslikhet framhålls, t ex i senaste biskopsbrevet ”Livets början och slut”.

> När jag ser din himmel, som dina fingrar format,
> månen och stjärnorna du fäste där,
> vad är då en människa att du tänker på henne,
> en dödlig att du tar dig an honom?
> Du gjorde honom nästan till en gud,
> med ära och härlighet krönte du honom.
> (Psaltaren 8:4-6)

I utläggningen av denna text sägs att människan är ”underordnad sin skapare… Men hon är inte obetydlig, utan anförtrodd stora resurser och är en ansvarstagande varelse.”[2] I den fortsatta beskrivningen av kristen människosyn framhålls en evangelisk-luthersk syn på människan och i framställningen används fyra ordpar: skapad och medskapare, enskild person och gemenskaper, fri och ansvarig, samt rättfärdig och syndare.[3] I denna framställning blir det tydligt hur en människocentrerad teologi fungerar. Ingenting sägs om människans samhörighet med djur och natur. I stycket om människan som medskapare lyfts förvaltarskapstanken fram. Människans utvecklade medvetande och förmåga att planera för och påverka framtiden innebär en särställning i skapelsen. Med denna position följer också ett krav på ansvarstagande. Denna uppfordrande bild är dock inte oproblematisk. Förvaltarskapstanken understryker inte bara ansvaret utan också dualismen och överordningen. Förvaltaren är ju skild från och styr det som förvaltas. Att skötseln av skapelsen överlåtits till en förvaltare kan också bidra till bilden av Gud som passiv eller frånvarande.

Det jag efterlyser är en större öppenhet för skapelsen som helhet och att människans samhörighet med allt levande är utmärkande för en kristen människosyn. Det finns något mycket hoppfullt i skapelsens stora gemenskap som fördjupar vår relation med Gud och med livet självt. Gemenskapen med andra människor, natur och djur har en läkande och förvandlande kraft och ger en känsla av förundran och tacksamhet, upplevelser av skönhet, mening och tillhörighet.

Hela skapelsen

Ett annat bibelsammanhang som det är vanligt att anknyta till när människosynsfrågor behandlas är första skapelseberättelsen i 1 Mos 1:26–28 där Gud talar och säger: ”Vi skall göra människor som är vår avbild, lika oss.” (v26). Det har i kristen tradition tolkats som att Gud för en dialog i treenigheten. Det är pluralformen ”vår avbild, lika oss” som gett anledning till denna tolkning. Men enligt en gammal judisk tradition handlar pluralformen inte om en dialog inom Gud utan hur Gud samtalar med sin skapelse innan människan sett dagens ljus. Michael Nausner, systematisk teolog och medarbetare på Svenska kyrkans enhet för forskning och analys, tar upp detta perspektiv i sitt bidrag i boken *Gudsbilder i förändring* och skriver följande:

> Det som blir tydligt här är att Guds kommunikation med skapelsen inte börjar med människan. Det är en teologisk påminnelse som behövs i en västlig antroprocentrisk verklighet som lett till antroprocen, en geologisk tidsepok som kommit till för att människan i

»

praktiken förstått som ett undantag från den mer-än-mänskliga skapelsen.[4]

Den bibelteologiska tolkningen kan alltså betona människans samhörighet med skapelsen som helhet istället för att framhålla människans unika ställning i skapelsen. Det som kännetecknar imago Dei, Guds avbild, är att identiteten är förankrad i hela skapelsen. Den likhet som människan har med Gud är en likhet människa delar med allt levande på vår planet.

När vi fortsätter läsningen i bibeln och kommer till den skapelseberättelse vi möter i 1 Mos 2:4–15, läser vi hur Gud formar människan av jord (hebreiska, adama, ”jord”, ”mull”) vilket också säger något väsentligt om människan som ”jordvarelse”. Den uppmärksamme bibelläsaren lägger kanske märke till att Gud inte skapar alldeles ensam utan låter jorden vara medskapare. Jorden, tillsammans med djur och växter, kan också vara med i Guds ”skapar-vi”.

Båda skapelseberättelserna i Första Moseboken går ur detta perspektiv att läsa som en bekräftelse på att det som utmärker människan inte är människans överhöghet (”unicitet”, ”skapelsens krona” etc) utan hennes djupt liggande samhörighet med allt levande. Bibeln ger berättelser och bilder som betonar människans beroende av jorden och andra levande varelser. I psaltarpsalm 104 och 148 understryks att människan hör till och är en del av skapelsen. Hela skapelsen är Guds verk och det är Gud som ska prisas.

> Alla sätter sitt hopp till dig,
> du skall ge dem föda i rätt tid.
> Du ger dem, och de tar emot,
> du öppnar din hand,
> och de äter sig mätta.
> (Psalm 104:27-28)

Våra bilder av Gud

Nära förbundet med människosyn är också våra bilder av Gud. En del tänker sig att Gud skapar och styr världen utifrån, att Gud agerar från en position bortom tid och rum. Det är en gudsbild som stämmer bra med en maskulin gudsbild. I en patriarkal kultur blir denna gudsbild en del i hierarkien som främjar en dualistisk världsbild.

Bilden av Gud måste vara sådan att dualismen mellan Skaparen och skapelsen minskar eller upphävs. Samtidigt ska Gud förbli Gud och världen Guds skapelse. Gud är alltid större än och något utöver sin skapelse. En sådan gudsuppfattning benämns vanligtvis som panenteism, vilket betyder att allt är i Gud (grekiska, ”pan”, allt, ”en”, i och ”theos”, Gud). En panenteistisk gudsbild har ibland uttryckts med bilden av att skapelsen är i Gud likt ett foster i en kvinnas livmoder. Allt vilar i Gud. ”Ty i honom är det vi lever, rör oss och är till” som aposteln Paulus uttrycker det (Apg 17:28). Skapelsen är i Gud och Gud är i skapelsen. Gud verkar i och genom allt, men är inte identisk med allt.

> ”Det jag efterlyser är en större öppenhet för skapelsen som helhet”

Att Gud blir människa i Jesus Kristus förstås i detta perspektiv som att Gud förenar sig med sin skapelse och blir den identifikationspunkt som frigör mänskligheten från en förvräng bild av livet. När vi i vår tid försöker teckna bilder av vad det är att vara människa är Jesus Kristus ojämförligt den kristna människans främsta förebild.

> Han ägde Guds gestalt men vakade inte över sin jämlikhet med Gud utan avstod från allt och antog en tjänares gestalt då han blev som en av oss. När han till det yttre hade blivit människa gjorde han sig ödmjuk och var lydig ända till döden, döden på ett kors. (Fil 2:6–8)

Omsorg och tjänande präglar Jesu liv och undervisning. Jesus ger ett tydligt exempel när han betjänar lärjungarna och tvättar deras fötter. Något som var tjänarens uppgift när gäster kom till ett hem (Joh 13:5). När lärjungarna bråkar om vem av dem som ska anses vara den störste säger Jesus: ”den som är ledare skall vara som tjänaren” och ”jag är mitt ibland er som er tjänare” (Lukas 22:24–27).

Jesus vänder upp och ner på invanda system av över- och underordning. Också i detta avseende går det att tolka evangelierna utifrån icke hierarkisk gudsbild. Jesus agerar för att motverka maktbegär, självviskhet och självhävdelse. Jesu tjänande livshållning öppnar istället upp för ömsesidighet och gemenskap. Här hamnar den andres behov och det gemensamma välbefinnandet i fokus. Det är en grundläggande inriktning i arbete och ledarskap för hållbar utveckling: att leva på skapelsens villkor.

Värnar livet på vår planet

Vi behöver andra bilder av det goda livet och värderingar som värnar livet på vår planet. Det finns ett tydligt globalt samband mellan människans självcentrering, det vi kallar antroprocentrismen, och klimatnödläge. När skogar, vatten, människor och djur till varje pris ska pressas igenom maskineriet för att maximera och optimera vinsten, då trumfar pengarna varje annat intresse.

Avslutningsvis vill jag lyfta fram några perspektiv och ställa frågor som oundvikligen väcks om vi ifrågasätter den människosyn som ställer människan över resten av skapelsen.

Hur kommer det sig att svenska politiker är främmande för att driva omställning till ett hållbart samhälle? Den politik som det är möjligt att vinna val på anses vara den som inte förändrar medborgarnas konsumistiska livsstil. Men klimatnödläget är ett existentiellt hot som kräver att samhället förändras till någonting det inte självmant rör sig emot. Det behövs politiker, ledare och aktörer som aktivt verkar för en omställning till ett mer hållbart samhälle. För att tydliggöra dessa framtidsvisioner behövs andra bilder, berättelser och föreställningar som omdefinierar det goda livet. »

Mänskliga rättigheter bygger på en uppfattning om att människan besitter en moralisk överhöghet. Alla människor har dock inte självklart ingått i gruppen som omfattas av mänskliga rättigheter. Kvinnor, barn, slavar, homo- och bisexuella personer, vissa etniska grupper, har historiskt uteslutits från att ha rättigheter eftersom de inte har ansetts besitta förmågor och vara ”tillräckligt bra” för att respekteras. Ändå har människors strävan varit att just människan skiljer ut sig i skapelsen. Vi människor har rättigheter som andra levande varelser inte har. Detta sätt att tänka grundas bl a i de teologiska idéer som jag menar behöver problematiseras, vilket jag med denna artikel försöker visa på. Vad händer om den teologiska reflektionen frigör sig från den moderna tidens dyrkan av människans framsteg, kultur och teknik? Kan människan hitta sin plats i skapelsen som grundar sig i gemenskap?

Under de senaste tio åren har vi lärt oss mycket mer om djur och djurs förmågor. Forskare talar om en revolution i kunskapsbildningen kring djur och djurs liv. Den djurskyddslag som vi har i Sverige idag är en miniminivå för vad vi är skyldiga att göra och har inte hängt med i utvecklingen. Viktigt att vi ökar vår förståelse för djur, djurs beteende och hur de ser på sina livsmöjligheter. Alla ryggradsdjur inklusive fiskar anses har medvetande och är kännande varelser.

Dagarna innan jul 2024 sändes ett reportage i SVT om hur sillen lider när den trålas.[5] Under påsken aktualiserades hur värphönor behandlas inom äggindustrin. Hönor kan bli runt 10 år gamla men dödas vanligen vid 1,5 års ålder. Då anses de inte längre lönsamma. Anläggningen rensas och fylls på med en ny omgång hönor. Tuppar har denna storskaliga industri ingen användning av. Omkring 15 000 nykläckta tuppkycklingar sorteras varje dag ut från transportbandet och dödas direkt.[6] Frågan ställs om storskaliga djurindustri är förenlig med kristen skapelsesyn?

PÄR FRIBERG
Präst i Svenska kyrkan

Noter

1. Gråstensteologi. *En kultur med svedda vingar lär sig landa.* Argument förlag, 2023., s 12-13. Petra Carlsson Redell återkommer i sin bok kring dessa frågor och refererar bl a till teologerna Catherine Keller och James H. Cone som beskriver hur ”Alla varelser hänger samman”, och att exploatering av andra människor, djur och natur kommer ur den förmenta rätten att dominera över andra.
2. *Biskopsbrevet* ”Livets början och slut”, Redskap för orientering i etiska vägval”, Svenska kyrkan, 2024, s 11-12.
3. *Biskopsbrevet* ”Livets början och slut”, s 17.
4. ”Gud i skapelsen. (O)föränderlighet och ömsesidig delaktighet”. Michael Nauser, bidrag i antologin *Gudsbilder i förändring,* Verbum, 2024, s 176.
5. https://www.svt.se/nyheter/inrikes/forskning-miljarder-fiskar-lider-av-tralning
6. https://djurensratt.se/vad-vi-gor/montera-ned-djurfabrikerna/honor-och-tuppar

SVENSK KYRKO TIDNING

Stöd Svensk Kyrkotidning

Svensk Kyrkotidning granskar kritiskt kyrkolivet och vill verka för öppen debatt och teologisk reflektion.

Stöd Svensk Kyrkotidning med en gåva till
BG 5634-3379 Swish 123 6481 436